

М. М. Кисельов

Натурфілософія

НАТУРФІЛОСОФІЯ (від лат. *natura* – природа і філософія) – класичний напрям філософії, в якому уможлядно осмислювалися проблеми походження Космосу, виникнення життя, походження людини, особливості історичного процесу; формувалася ідея розвитку природи як єдиного цілого (Платон, Аристотель, Емпедокл, Пліній Старший, Лукрецій). Ін. назва – філософія природи. Термін «*philosophia naturalis*» запропонували стоїки. Н. фактично була первин. формою філософії взагалі. На класич. етапі розвитку Н. претендувала на остаточне пояснення й витлумачення явищ природи, чим згодом протиставляла себе наук. природознавству. Витоки Н. – у перших філос. «досократів.» системах античності (іоній. та елей. школи, атомісти). Визначне місце в розвитку Н. відіграла мілет. школа (виникла у 6 ст. до н. е. в Мілеті, була одним з осередків іоній. філос. традиції; осн. представники – Фалес, Анаксимандр, Анаксимен). Учення мілетців про природне походження світу протиставляли міфол. уявленням про створення світу богами з Хаосу. Міфи про богів мілетці вважали зайвим припущенням про існування сторон. сил, що світові не потрібні для виникнення та існування. Міфол.-теогон. тлумачення світу в мілетців замінено Логосом (у значеннях «слово», «смысл», «судження», «задум», «порядок», «гармонія», «закон»). Уперше цей термін увів послідовник мілет. філософії Геракліт, маючи на увазі косміч. порядок, що забезпечується незалежним від людей і богів законом буття. У спробах визначити першопочаток ці філософи повністю ще не відмежувалися від міфол. традиції використовувати чуттєво-наочні образи, тому зовні їх тексти нагадують міф, а не аналіт. систему понять. Визначал. тенденція цієї школи – намагання знайти невидиму єдність у видимій багатоманітності речей; цю єдність можна опанувати тільки розумом, розглядають як завжди існуючу в безмежному Космосі. Першопочаток породжує всю багатоманітність речей, обіймає все існуюче, оформляючи його в упорядков. Космос, і керує рухом та розвитком Космосу.

Перші філософи Стародав. Греції визначили фундам. філос. проблему виникнення порядку, Логосу з Хаосу. Існування Логосу поряд із Хаосом суперечить визначенням цих термінів. Вирішення даної суперечності здійснено Гераклітом завдяки створенню першого вчення про розвиток, зміни у світі через боротьбу протилежностей. Гол. джерело знань з Н. і світських наук у Європі 5–11 ст. – твори давньорим. популяризаторів Плінія Старшого,

Марціана Капелли, Макробія, Халкідія. Деякі європ. автори (переважно представники католическої Церкви) створили власні твори енциклопед. характеру, що стосуються питання Н. Ці твори не містять нових ідей, але зіграли значну роль у знайомстві європейців з основами природн.-наук. знань Давньої Греції. В європ. науці у 12 ст. виникла наук. література латиною – мовою освічених верств. Спочатку це були праці давньогрец. і араб. авторів, перекладені латиною з арабської. Так, італієць Г. Кремонський переклав з араб. латиною понад 70 кн. із математики, астрономії, оптики, філософії, медицини, а також натурфілос. праці Аристотеля. Найбільш важливі школи філософії в країнах ісламу – калам і фальсафа. Основою калама (ортодоксал. мусульман. богослов'я) є ідея нескінчен. всемогутності Бога. Мутакаллімамі (прихильники калама) відкидали причинність у матеріал. світі, вважаючи, що єдиною причиною всього, що відбувається у Всесвіті, є Аллах, який не просто створив світ в якийсь момент у минулому, але творить світ у кожен момент. У Н. цю ідею поєднано з концепцією атомізму, запозичену в греків. На думку прихильників калама, атоми, з яких складаються всі фіз. тіла, зчеплені один з одним не за допомогою будь-яких фіз. зв'язків, але виключно завдяки тому, що їх утримує Аллах. Більшість прихильників фальсафи (з араб. – філософія) підтримували вчення Аристотеля. Визнач. натурфілософом був Абу Алі ібн Сіна (Авіценна). У багатьох представників філософії Нового часу Н. продовжувала бути орган. складовою класич. філос. систем. За умов панування емпіризму в природознавстві (до того, як воно стало теор. і наук. по суті) Н. зберігала видимість науки (і почасти була нею), що доповнювала й вивершувала наявне природознавство. Попри усі її суперечності з природознавством, продуктив. взаєм. вплив у їхньому розвитку є очевидним. Особливо плідним виявився зв'язок Н. з біологією в процесі усвідомлення феномену життя. Достатньо зазначити, що принцип телеології, який активно використовують у сучас. біології та екології, є більше натурфілософським, ніж природознавчим. У межах Н. сформульовано низку природн.-наук. гіпотез і ідей, що зіграли позитивну роль у розвитку природознавства – атоміст. вчення, уявлення про поля, концепція розвитку від простого до складного тощо. Фундам. натурфілос. ідея органічності та цілісності природи продовжує відігравати важливу методол. роль у сучас. наук. дослідженні.

Рекомендована література

1. Нічик В. М. Думки Прокоповича про Бога й природу, матерію і рух. Суспільно-політичні погляди Ф. Прокоповича // Прокопович Ф. Філософ. твори. Т. 1–3. К., 1979;
2. Круть И. В., Забелин И. М. Очерки истории представлений о взаимоотношении природы и общества. Москва, 1988;
3. Рожанский И. Д. История естествознания в эпоху эллинизма и Римской империи. Москва, 1988;
4. Лисеев И. К., Огурцов А. П. Философия природы: коэволюционная стратегия. Москва, 1995;
5. Жильсон Э. Философия в средние века / Пер. с франц. Москва, 2010.

Бібліографічний опис:

Натурфілософія / М. М. Кисельов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-70583>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).